

Клевака Л. П.
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
Україна, м. Полтава*

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ НА ПЕДАГОГІЧНИХ КУРСАХ В ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Вивчення розвитку історії психології є органічною складовою дослідницької діяльності сьогодення, оскільки саме через призму минулого можна з'ясувати особливості сучасного стану даної науки, простежити тенденції її розвитку та окреслити перспективи майбутнього.

З найдавніших часів знання самої людини, розуміння властивостей і механізмів її поведінки, законів її психічної діяльності, фактів і умов її розвитку та формування, складали і складають по сьогоднішній день одну з найбільш необхідних частин професійних знань учителя, вихователя, гувернера, одну з основ їхньої педагогічної діяльності.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Полтавській губернії на освіту були покладені завдання з формування та розвитку людського потенціалу країни, створення умов для духовного самоствердження особистості. Рівень професійної підготовки педагогічних кадрів освітніх закладів завжди був і залишається визначальним у забезпеченні ефективності їхнього функціонування. У пошуках оптимальних рішень означеної проблеми в Полтавській губернії починають активно діяти педагогічні курси. Підвищувати кваліфікацію учителі, вихователі, гувернери могли на короткочасних жіночих, чоловічих та змішаних педагогічних курсах.

У 1900 р. Міністерство народної освіти видало нові правила про педагогічні курси для підготовки учителів і учительок початкових училищ. На курси приймалися особи, які мали загальноосвітню підготовку не нижчу, ніж в обсязі міського училища. Особливе місце займали учителі, які отримували звання учителя або учительки екстерном, склавши відповідні іспити. На всій території України широко практикувалися спеціальні іспити для отримання наступних учительських звань без безпосереднього навчання в освітній установі: учителя гімназії та прогімназії, а також навчальних закладів відомства Імператриці Марії; вихователя гімназії та прогімназії; учителя повітового училища; учителя і учительки початкових училищ; учителя малювання, креслення та чистописання в гімназіях і повітових

училищах [2].

Педагогічні курси відкривалися згідно з правилами Міністерства народної освіти від 31 березня 1900 р. та від 29 липня 1907 р. при міських (з 1913 р. при вищих початкових) училищах. Підпорядковувались інспекторам народних училищ. Утримувалися за рахунок держави, земств і міст. На курси приймалися юнаки і дівчата з 15 років, які закінчили вище початкове, міське, церковнопарафіяльне, двокласне сільське училище або початкові класи середніх навчальних закладів. Викладачами на курсах працювали випускники учительських інститутів і вищих жіночих курсів [3, с. 639].

Зміст освіти короткочасних педагогічних курсів в Полтавській губернії містив такі компоненти: суспільні і релігійні предмети (богослов'я, священна історія, катехізис, вітчизняна історія); мовно-словесні (російська та церковнослов'янська мови, історія літератури, латинська, німецька та французька мови); природничо-математичні (географія, математика, природознавство, фізика, гігієна, креслення), фахові (психологія, педагогічна психологія, педагогіка, дидактика, історія педагогіки, методики викладання окремих предметів, педагогічна практика); естетично-трудова діяльність (церковні співи, гра на скрипці, рукоділля, музика, гімнастика, малювання, чистописання).

Підвищення кваліфікації курсистів передбачало використання різних форм організації навчання: оглядові та тематичні екскурсії, тематичні уроки, написання рефератів, пошукова діяльність, самостійна робота зі збирання інформації за певною темою, виступи на заняттях, проведення уроків, лекції, виставки, тематичні вечори, проведення семінарів, конференцій, обмін досвідом, які спрямовувалися на формування низки загально-педагогічних вмінь та навичок слухачів [4, с. 206].

Згідно навчального плану земських короткочасних педагогічних курсів у м. Золотоноші Полтавської губернії (1876 р.) до переліку входили наступні основні предмети: курс початкового училища, елементи методик викладання навчальних предметів, педагогіка, психологія, шкільна гігієна. Слухачі проводили по 2 пробні уроки у прикріпленому повітовому училищі, писали конспекти уроків та подавали їх для аналізу викладачеві, відвідували уроки керівника курсів, своїх товаришів та аналізували ці уроки, складали характеристики учнів, виконували конспекти аналізу першоджерел, підручників для початкових шкіл, аналізували навчальні програми початкової школи. Курс педагогіки на курсах в цей період був своєрідною педагогічною енциклопедією, до якої входила психологія, логіка, дидактика, загальна педагогіка та училищезнавство [5, с. 5-156].

Дослідниця І. Тонконог зазначає у своїх наукових розвідках, що

якщо загально-педагогічна підготовка курсистів у 1875-1890-х рр. була репрезентована лише педагогікою і дидактикою, то на початку ХХ ст. її зміст доповнили загальною психологією, педагогічною психологією, основними принципами нової педагогіки, розширили ознайомлення з частковими методиками окремих навчальних предметів початкової школи, училищезнавством, історією педагогіки [4, с. 167]. На території Полтавської губернії на початку ХХ ст. педагогічні курси функціонували в усіх повітових містах: м. Гадячі, Золотоноші, Полтаві, Лубнах, Зінькові, Кобеляках, Кременчузі, Ромнах, Константинограді та ін. [4, с. 170].

Звернемо увагу, що на короткочасних педагогічних курсах у м. Гадяч в 1913 р. теоретичний компонент психолого-педагогічної підготовки вчителів, вихователів, гувернерів включав широке коло дисциплін: «Психологію», «Педагогічну психологію», «Педагогіку», «Нові течії в педагогіці», «Училищезнавство», «Дитячі ігри», методики викладання окремих навчальних предметів [8, арк. 237-250]. Так, навчальна програма курсу «Педагогічна психологія» К. Єльницького, який читав лекції на курсах у м. Гадяч у період з 1912 до 1917 рр., була структурованою, мала інтегрований характер, у ній поєднувались питання педагогіки, деякі питання філософії та педагогічної психології. Вона була побудована з урахуванням основних дидактичних принципів науковості, системності, зв'язку з життям, наступності у вивченні тем [7, с.117-118].

Згідно з архівними розвідками, 1913 р. були проведені короткочасні педагогічні курси в м. Сураж та м. Лубни Полтавської губернії. Лекторами курсів були досвідчені викладачі закладів вищої освіти. Так, наприклад, курс «Педагогічна психологія» викладав Василь Зеньковський, приват-доцент Імператорського Університету святого Володимира, курс «Психологія» читав Іван Четверіков, приват-доцент Київської Духовної Академії. Розглянемо зміст програми курсу лекцій «Психологія» І. Четверікова. Так, програма мала наступні компоненти: Основні етапи розвитку психології. Предмет психології. Поняття психічного на відміну від фізичного. Завдання психології. Методи дослідження в психології. Самоспостереження і його значення в психології. Спостереження над іншими і умови його застосування. Експеримент в психології; види психологічного експерименту і межі його застосування. Проблема свідомості і несвідомого; питання об'єму свідомості; свідомість і знання; несвідоме, як непізнане і як гіпотетичне поняття, яке необхідно конструювати для пояснення виникнення психічних переживань. Класифікація психічних елементів; відчуття; подання; інтенціональні переживання; сприймання; простір і час як

форма сприймання, освіта просторового сприйняття. Вчення про увагу; умови уваги; значення уваги для психічного життя людини; типові особливості уваги. Вчення про пам'ять; пам'ять, як збереження переживань; закон Еббінгхауза та педагогічні висновки з нього; пам'ять, як відтворення пережитого; типи пам'яті; основні правила розвитку пам'яті. Вчення про емоцій та почуття; відмінність почуттів від відчуттів; теорія Джеймса-Ланге та недоліки цієї теорії; почуття, як стан нашого «Я»; значення почуттів у психічному житті людини; інтерес; естетичні почуття, їх природа; виховне значення мистецтва. Воля; руховий характер психічних переживань; прагнення; закон затримки психічних переживань; вольовий акт; формування волі. Характерологія або диференціальна психологія; вчення про характери; методи побудови (написання) шкільних характеристик [1, с. 329]. На короткочасних педагогічних курсах при Лубенській учительській семінарії 1912 р. програма «Педагогічна психологія і дидактика» мала наступний зміст: Вступ до загальної педагогіки. Завдання загальної педагогіки. Психологія як основа педагогіки. Джерела і методи педагогічної психології. Учіння про відчуття, сприймання, апперцепцію. Зорові, слухові і моторні відчуття. Педагогічні висновки з вчення про відчуття. Увага. Умови активної та пасивної уваги. Педагогічні висновки з вчення про увагу. Уява. Види уяви. Асоціації та їхнє значення для уяви. Засоби розвитку уяви. Мислення і мова. Закони мислення. Форми умовисновків. Зародження мови. Розвиток мови. Логіка і граматики. Педагогічні висновки з вчення з психології мови. Почуття та їх властивості. Суб'єктивність, зараження, складність відтворення. Вплив почуттів на фізичну та нервову активність (енергію). Класифікація почуттів та характеристика деяких з них. Педагогічні висновки з вчення про почуття. Вольовий рух та його відмінність від довільних/рефлексивних/імпульсивних/інстинктивних рухів. Аналіз складного вольового акту. Людська воля з моральної точки зору. Характер Педагогічні висновки з вчення про характер [4, с. 331].

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. в Полтавській губернії виникла потреба у професійно підготовлених педагогічних кадрах, яка вирішувалася через діяльність короткочасних педагогічних курсів із залученням до психолого-педагогічної підготовки вчителів, вихователів, гувернерів досвідчених практиків-методистів, викладачів закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Державний архів Полтавської області. Ф.694 Гадяцька повітова земська управа, м. Гадяч Гадяцького повіту Полтавської губернії. 1909-1918р. Оп. 1. Спр. 123. Переписка з інспектором, завідуючими народних

училищ, губернською земською управою та іншими про будівництво і ремонт шкіл, навчальні посібники, програми для загальноосвітніх курсів учителів, 1910-1911 рр., 335 арк.

2. Клевака Л. П. Навчально-виховна діяльність жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2014. 373 с.

3. Полтавщина : енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. К. : Українська Енциклопедія, 1992. 1024 с.

4. Тонконог І. В. Підготовка вчителів у Полтавській губернії (у XIX ст. – 1917 р.): дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 347 с.

5. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 225. Спр. 21. Дело Киевского учебного округа об организации краткосрочных педагогических курсов для учителей народных училищ, 1876 р., 246 арк.

6. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф.707. оп. 229. Спр. 207. Об устройстве летом 1913 г. при Педагогическом музее и в г. Сураже и Лубнах педагогических курсов для народных учителей, 1913, 367 арк.

7. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 229. 666. Спр. 233. Дело Киевского учебного округа с ходатайством директоров об организации педагогических и общеобразовательных курсов для учителей и учительниц народных училищ, 1912 р., 202 арк.

8. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 229. Спр. 207. Дело Киевского учебного округа об устройстве при педагогическом музее педагогических курсов, 1913 р., 441 арк.

Коваль Г. В.

*аспірант кафедри психології
Запорізький національний університет*

Спіцина Л. В.

*к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології
Запорізький національний університет
Україна, м. Запоріжжя*

ЗАГАЛЬНО ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЖИТКУ ТЕРМІНІВ МОТИВ ТА МОТИВАЦІЯ

Як пересвідчує аналіз, проблематика мотиваційних аспектів волонтерства складає усталений напрямок досліджень [1, с.60]. Воднораз, при їх розробці недостатньо враховуються власне соціально-психологічні аспекти мотивації [1, с.61]. Оскільки мова про